

Door het ministerie van WVC is een subsidie verleend voor een fotografie-opdracht aan Johan van der Keuken voor de omslagen voor Noorderbreedte. De Raad voor de Kunst heeft een positief advies uitgebracht.

JOHAN VAN DER KEUKEN: DE HELFT VAN DE FOTO MOET OOK EEN BEELD OPLEVEREN

Jan Abrahamse

JOHAN VAN DER KEUKEN HEEFT MEERDERE fototentoonstellingen gemaakt oa. in Amsterdam, Parijs en Milaan. Zijn laatste grote tentoonstelling was een retrospectief van zijn fotografie in Centre Pompidou in Parijs. Zijn laatste fotoboek 'Abenteuer eines Auges' is in een kleine oplage uitgegeven door de Kunstakademie in Hamburg. Hierin staan oa. interviews en beschouwingen over film, zoals hij die o.m. schreef in zijn vaste colum in het filmbiad Skrien. Een grotere bekendheid geniet Johan van der Keuken als filmer, hiervoor heeft hij behalve in Nederland gefilmd in Biafra, Tunesië, Lybië, Kameroen, Marokko, Egypte, Spanje, V.S., Peru, Libanon, België, Frankrijk, Hong Kong en India. Bekende films zijn o.a. Het witte kasteel, De nieuwe ijstijd, De Palestijnen, De Platte Jungle, De weg naar het zuiden, Big Ben (Webster), De beeldenstorm en I love \$ waarvan hij er vele maakte voor de VPRO. Momenteel is hij een film aan het monteren die in India is opgenomen en geproduceerd voor de IKON, WDR en het fonds van de Nederlandse film die vertoond wordt op Nederlandse filmdagen in september as.

Het fotograferen heeft Johan geleerd van zijn grootvader Johan Heijmel, een linkse onderwijzer in Sappemeer en later in Winschoten. Johan Heijmel was erg muzisch en speelde voortreffelijk viool. Op zijn 65e is hij een verwoed amateur fotograaf geworden en zijn foto's werden met een zekere regelmaat geplaatst in Focus en ook won hij er prijzen

Johan van der Keuken fotografeert op het Drouwenerzand

mee. De vakanties bracht Van der Keuken in Winschoten door en vanaf zijn 12e ging hij met zijn grootvader op de fiets Westerwolde in om foto's te maken. In Winschoten was Johan van der Keuken bevriend met Roel Vos, de huidige gedeputeerde van economische zaken. Samen gingen zij oa. naar de Wedderbergen.

Roel Vos: *'Wat bij mij buitengewoon veel indruk maakte, was dat Johan als vlotte Amsterdammer een reeks bijzondere vloeken kende, fantastisch kon basketballen, muziekles kreeg van Michiel A. de Ruyter en een mooie zuster had'.*

Wij zijn 17

Naast de fotografie interesseerde Johan zich ook voor de kunst. Vanaf zijn 16e was hij een vaste bezoeker van het Stedelijk Museum. Op zijn 17e maakte hij het fotoboekje 'Wij zijn 17', met een voorwoord van Simon Carmiggelt. Johan van der Keuken: *'Op het Montessori Lyceum hadden leerlingen een groepje gevormd met leerlingen van het Barleusgymnasium. Wij waren artistiek bevolgen lieden, die vooral veel Franse landwijn dronken, pijpen rookten en af en toe dichtregels in het rond bralden. Maar er was ook een wezenlijke belangstelling voor de kunst, er werd geschreven, geschilderd en gekomponerd. Van dat groepje werd ik de fotografische chroniqueur. De foto's waren erg introvert en somber, er zat een zekere rebellie in, een weigering om aan het positieve imago van de jeugd mee te doen. Fotograaf Ed van der Elskan, die net uit Parijs was teruggekeerd, kreeg de foto's onder ogen en herkende dat en zei dat ik het moest uitgeven. Mijn vader was auteur van schoolboeken en zijn uitgever zag er wat in'.*

De uitgave werd tot verrassing van Van der Keuken een groot succes. De kritiek wond zich danig op. In het kleinburgerlijke naoorlogse Nederland was men nog geheel bevolgen van de wederopbouwgedachte. De wijndrinkende en zwaarmoedige voor zich uitstaande jongeren werden opgevat als een verkeerd signaal van het existentialisme en de uitzichtloosheid van het bestaan. Van katholieke zijde werd een fotoboek gemaakt onder de titel 'Wij zijn ook 17' met opgewekte jongelui op het hockeyveld en gekleed in houtjoutwutje-jassen, vrolijk hangend aan een ijsbar en meisjes die baby-zittend van het rijke leven genieten.

Tenslotte verscheen er nog een boekje van de Amsterdammer Gras Heijen, een beeldend kunstenaar, die bekendheid genoot als practical joker, getiteld: 'Wij waren maar 17' met foto's van ouden van dagen die voorzien waren van komische onderschriften.

Naar aanleiding van 'Wij zijn 17' kreeg Johan van der Keuken een beurs om te studeren aan de Filmakademie in Parijs. In zijn Parijse periode van 1956 tot 1958 verscheen het fotoboek 'Achter glas' met een tekst van Remco Campert, terwijl hij duizenden opnamen maakte voor zijn boek 'Paris mortel', dat in 1963 verscheen.

Terug in Nederland leefde hij hoofdzakelijk van de fotografie, vooral voor periodieken als Twen, Taboe, Oscar, Televizier en de fotopagina's van NRC, een enkele keer ook voor reclamedoelinden. Van deze opdrachten kon hij de films financieren. In 1962 kreeg hij een opdracht van de VPRO voor een korte film over de cartonist Yrrah. Daaruit volgde een serie van 3 korte films over de beeldende

Johan van der Keuken in het Meerstablok

kunstenaars Tajiri, Opland en Lucebert. In 1964 werd de film 'Blind kind' opgenomen, die onlangs samen met de 'Platte Jungle' aangekocht is door de Franse televisie.

Zien, kijken, filmen

Johan: *'Vanaf die tijd heb ik aanvankelijk op een zeer smalle economische basis films gemaakt, vooral voor de VPRO, die in die tijd bezig was zich te ontworstelen aan het vrijzinnig protestants imago. Fotografie bleef altijd aanwezig, maar ik hoefde er niet van te leven'.*

In 1979 werd in het Stedelijk Museum een tentoonstelling gehouden over 40 jaar Nederlandse fotografie en conservator Els Barents was verbaasd over de nieuwe fotografie die hij, in de tussenliggende jaren had gemaakt. Dit leidde in 1980 tot een overzichtstentoonstelling in het Stedelijk, waar tegelijkertijd het boek Zien, kijken, filmen werd gepresen-

teerd, uitgegeven door Van Gennep.

'Fotografie en film voeden elkaar', aldus Johan van der Keuken, 'mijn idee van film is beeldend. Het is niet in de eerste plaats vertellend, maar ik ga uit van beeld en geluid, compositie en wat voor denkproces je daarmee op gang kunt zetten. De film die ik nu aan het monteren ben is opgenomen in India en heeft als uitgangspunt gebaren en rituelen. Zo ken je in het Indiase danstheater zo'n 1200 verschillende handposities, die allemaal een eigen betekenis hebben'.

Geen natuurfilm

Het Noorden kent Johan van der Keuken behalve via zijn grootvader ook door zijn vakanties in Drente, Friesland en op Schiermonnikoog, en toen zijn kinderen nog klein waren bezat hij van 1972 tot 1979 een huisje in Eppenhuizen op het Hogeland. *'Verder heb ik het waddengebied goed leren kennen tijdens de opnamen van de Platte Jungle in 1977. Ik had het idee om niet alleen maar een natuurfilm te maken, maar er moest ook een sociaal-politieke dimensie aan zitten. Dat vereiste een bepaalde manier van denken die in de Waddenvereniging aanwezig was in de personen van Jan Boom, Boudewijn Heidenrijk en Jan Veenhuizen. Als je je over het waddengebied uitsprekt, moet je je ook bemoeien met de Rijn, de industrialisatie en de kernenergie'.*

Noorderbreedte

'De fotografie voor de omslagen van Noorderbreedte sloot prachtig aan op de Platte Jungle. Eén van de meest boeiende ervaringen was mijn bezoek met jou aan het hoogveengebied in Zuidoost-Drente en het Drouwenerzand. Ik had daar het gevoel dat er in 1000 jaar niets is gebeurd. De telekommunikatieschotels bij Burum en het windmolenpark in Sexbierum zijn indrukwekkende eigentijdse ingrepen in het landschap. De tijdsfaktor komt tot uitdrukking in de vergane glorie van de steenfabriek bij Onderdendam. De omslagen laten het landschap zien in zijn eigenwaarde, maar ook de technische ingrepen in het landschap!'

Daarnaast speelt de vorm van de fotografie een belangrijke rol. De kleurenteknik is tegenwoordig zo gedetailleerd dat je alles raffijn kunt weergeven. *'Ik heb geprobeerd los te komen van die naturalistische weergave, door te experimenteren met de beeldkorrel. Ik heb overigens niet de pretentie daarmee iets nieuws uit te vinden, want de groffe korrel heeft in de zwart/wit fotografie een lange geschiedenis. Het formaat van Noorderbreedte vond ik een spannende uitdaging, want je weet dat door de vouw de helft van de foto ook een beeld moet opleveren.'* •